

ОФІЦІЙНИЙ ВІДГУК
на дисертацію Міллер Олесі Романівни
«Модуси ідентичності в художній прозі
Мистецького Українського Руху»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук зі спеціальності
10.01.06 – теорія літератури

Осягнення концепту (думається, використана в дисертації лексема **«поняття»** – надто тісна для досліджуваного явища) «ідентичність» на онтологічному рівні потребує надзусиль через обшир його дискурсу, багатства конотацій, множинність інтерпретацій. Це переконливо доводять праці філософів від Аристотеля до Дж. Локка, Р. Декарта, Г. Гегеля, І. Канта, а пізніше – М. Гайдеггера, Ж.-П. Сартра, Ж. Деріди, М. Фуко та багатьох інших мислителів минулого й сучасності, задивлених у Себе та Іншого. Тож обрана в дисертації Олесі Міллер **«Модуси ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху»** стратегія звуження семантичної й сутнісної парадигми заради глибини занурення в розуміння явища ідентичності на матеріалі творчості представників МУРу не викликає спротиву, натомість видається вдалою саме через об'єкт осмислення, котрий заангажований прагненням самоосягнення в умовах втрати опори, ґрунту, який надавав би розуміння власного Я.

Актуальність теоретичного дослідження в умовах відродження (через вимушенну перерваність зв'язків зі світовими тенденціями) й поставання знаних у світі наукових технологій на національному полі може викликати сумніві, через його вичерпаність, зумовлену еволюційним поступом за межами, й хронологічно-революційним зсувом – в межах України, кореляцію з іншими, трансформацію, викликану новими факторами й т. ін. Про дисертацію, представлену до захисту, цього не скажеш, бо ж заявлений матеріал для студії не просто демонструє **своєчасність** через заявлені вже у вступі **«особливості аномального ХХ століття»** (с. 13), а ще більшою мірою через спіральність історичних, суспільно-політичних, морально-естетичних реалій, котрі й зумовлюють зміни в свідомості носіїв художності. Цей рух спіраллю по-особливому відчутний на межах, таких

болячих і неоднозначних для сприймання й реагування в українській історії. Як зауважує сама дисерантка, звертаючись до образу Галочки з повіті Ю. Косача «Еней та життя інших», **«бо й до сьогодні криваві слова залишаються свіжими»** (с. 134). Черговий раз перебуваючи на межі, не можна не відчувати актуальність звернення до доби болючого пошуку й вибору, представленої в художньому та особистісному дискурсах, а використовуючи термінологію психопоетики, – мегатекстах письменників Мистецького Українського Руху.

Саме **об'єкт** студії, – як зауважує О. Міллер, **«окремий МУРівський текст»**, – концептуально доцільний і оптимально виокремлений з історії української літератури, сприяє актуалізації **предмета дослідження**: специфічні вираження й функціонування «модусів ідентичності». Саме твори І. Багряного, Д. Гуменної, І. Костецького, В. Домонтовича, У. Самчука, які й представляють той «окремий текст», дозволили яскравіше **викристалізувати** непросту й багато століть поспіль осмислювану теоретичну проблему (одразу зауважу, що її остаточне вирішення в межах однієї студії не можливе, та й не стояло на меті рецензованої) і розв'язати поставлені здобувачкою складні завдання.

Новизна дисертації теж великою мірою постає саме завдяки кореляції теоретичного й історико-літературного дискурсів, заангажованих питаннями наявності / втрати / здобуття / пізнання власної суті, і не викликає сумнівів. Систематизувавши визначальні підходи до розуміння центрального концепту дослідження, дисерантка пропонує власну модель осмислення ідентичності. Її (моделі) структура враховує особистісний, національний і наративний елементи-модуси. При цьому кожен з них, своєю чергою, задивлений у кілька вимірів, котрі виструнчують структуру і на рівні рецепції й на рівні її функціонування.

Запорукою цілісності запропонованої здобувачкою концепції є, як на мене, зорієнтованість на основу базового концепту – його психологічну природу. Бо ж до якого б з модусів не зверталася, О. Міллер не забуває про особистість того, хто намагається пізнати себе, визначити власне місце в універсумі. Чи то йдеться про автора, – представника / представницю МУРу, чи про його / її персонажів, котрі

домінантно психоавтобіографічні. Бо ж саме психоавтобіографізм (здобувачка, щоправда, не використовує цього терміна) у переважній більшості аналізованих текстів має і змісто- й формотворчу природу. А введення поняття ідентип, як дещо ширше і в контексті роботи доцільніше за психотип, надає їй новизни і сприяє розв'язанню поставлених завдань.

У цілому термінологічно-поняттєвий апарат дисертації теж не викликає сумнівів, бо ж зосереджений на реалізацію її мети і сприяє втіленню запропонованої концепції. Модус, ідентип, ідентичність у запропонованих вимірах-модусах постають як на рівні визначення й окреслення, так і на рівні наскрізного втілення-функціонування у тканині дисертації. Не виникає враження штучності, як іноді буває в дисертаційних текстах, натомість кожному з понять чи концептів знайдене власне місце у вступі, в основній частині й висновках дисертації. Це одне із підтверджень теоретичної зрілості здобувачки й цілісності її роботи.

Крім того, запропоновані результати студії вияскравлюють літературознавче розуміння ідентичності як мультинаукового концепту й уможливлюють їхнє використання при вивчені художніх текстів різних літературних дискурсів, понад це – при осягненні особистості носія художності в психопоетикальних дослідженнях, що, безумовно, вивищує **теоретичне значення** роботи.

Перебуваючи в теоретико-літературних межах, – робота цілком вписується в паспорт спеціальності, з якої здобувачка захищається, – дисертація набуває мультидисциплінарного значення через широкий спектр залучених, опрацьованих і, як видно із тексту, осмислених джерел із різних галузей знання. Це той рідкісний випадок, коли **«теоретико-методологічна база»** – це не просто окремий уступ у Вступі, а дійсно використовуваний матеріал із філософських, психологічних, соціологічних, культурологічних студій, помножений на здобутки власне філологічної науки у рецептивному, комунікаційному, нараторному, соціолінгвістичному і, звичайно, історико-літературному та літературно-

критичному дискурсах. Не перераховуючи імен залучених авторів, це з успіхом зроблено й у вступі, й у процесі виконання поставлених на різних етапах роботи завдань, зауважу скрупульозність, відповіальність і дотримання правил академічної доброчесності дисерантки при використанні джерел. Хіба згубилися в джерельній базі дослідження прямо присвячені прозі представників МУРу й досліджуваній проблемі окремі праці «нестоличних» вчених, наприклад, «Іван Багряний: таємниці творчої лабораторії» Л. Михиди, «Праісторія в українській літературі: проблема кореляції наукового і художнього пізнання» М. Лаврусенко.

Власний текст Олесі Міллер характеризується виробленим стилем, в якому науковий компонент часто переплітається з публіцистичним, а іноді – елементами художнього. При бажанні можна було б дослідити його на предмет використання метафор, метонімій, порівнянь, паралелізмів тощо. Наукове мовлення іноді набуває високих регістрів з використанням висхідної градації (с. 149). Устами самої здобувачки (котра оцінює роман «Рай» В. Барки) кажучи, місцями дисертація – *«ненache своєрідний художній синтез “Вкраденого імені” Е. Наконечного, “Геть від Москви!” М. Хвильового та підручника з “Історії української літератури”»* (с. 117). Оцінювати таку кореляцію в цій теоретичній студії як недолік, рука не піdnімається – занадто впливовими є візвіві О. Міллер: письменники МУРу. Їхній вплив на дослідницю – явище звичне для здобувача наукового ступеня кандидата наук і практично неминуче. А у випадку з досліджуваним об'єктом роботи й поготів. Тому абсолютна відмежованість від пафосу імен і творів скоріше б нашкодила результату роботи, а не надала їй науковості.

У вічі впадає ще одна з індивідуальних стильових ознак роботи: О. Міллер час від часу відсилає до джерел, коментуючи їх у зносках в кінці сторінки, віддаючи таким чином належне явищу, яке сьогодні побутує в інтернет-просторі – гіпертекстуальність, і яке, своєю чергою, розширює можливості інтерпретації й розуміння. Такий підхід, попри деяку «вільність» оформлення дисертаційного тексту, видається логічним. А от використання маркованих понять, на зразок

«демаркаційна лінія» (с. 147 та ін.), «метастазування ракової пухлини» (с. 38), чи то контекстуальної тавтології «раз і назавжди дане априорі» (с. 30), – дещо недоречним.

У цілому, попри, на перший погляд, ампліфікаційний розмай термінів, понять, категорій, використовуваних дисеранткою, стилістично переобтяженим текст студії не назвеш. Скоріше, наповнено-прозорим для сприймання, як даніна відповідності науковій спеціальності, ступінь з якої здобувається.

Власне наповненим смыслом є і виклад матеріалу в розділах дисертації, а її структура – доцільною, аби осягнути поставлену проблему. Розширнувшись в її історіографії у п. 1.1. Ідентичність: історія поняття та джерела розуміння, О. Міллер оприявлює два підходи (п. 1.1.1. і п. 1.1.2) до розуміння концепту: онтологічний, в основі якого ідентичність бачиться як тотожність і антропологічний, де досліджуване явище постає як відмінність. Виявляючи особливості одного й іншого, дослідниця доходить висновку про неможливість абсолютизації століттями сповідуваних акцентів і виходить на міждисциплінарні аспекти ідентичності, осягнення яких навпаки уможливлює розуміння множинності сутностей того чи того суб'єкта. У випадку з письменниками МУРу – це унікальна можливість пізнати всю складність їхньої самоідентифікації й самопрезентації в текстах.

Відзначу, що дисерантка залучає досить широке коло джерел, легко орієнтується в наукових концепціях, філософських тенденціях другої половини ХХ століття, котрі визначають підходи до виокремлення, виявлення тотожності / нетотожності особистості, складності взаємин Я – Інший тощо. Теодор Адорно, Емануель Левінас, Мартін Бубер, Жак Дerrіда та ін. аж до постколоніальної критики мислителі і їхні праці визначають дискурс аргументації О. Міллер. Дещо категоричним при цьому, щоправда, постає залучення Мішеля Фуко до постмодерністів (с. 29).

На увагу заслуговує виявлення місця українських літературознавців в контексті досліджуваної проблеми (с. 36-38). Акцент на т.зв. **проблемі автора**

цілком логічний і неминучий при розгляді ідентичності, як і зацікавлення кореляцією ідентичності з національним питанням, власне неможливістюсясянення одного явища без іншого. Зрозуміла річ, межі дисертації не дозволили розширити перелік імен вчених, котрі досліджували цю проблему. Натомість дослідниця присвятила їй власний 3 розділ, досить вдало, як на мене, структурувавши сутність, її словами кажучи, «націо-аспекти» (с. 37).

Широта залученого матеріалу, попри розбіжності, різночитання, амбівалентність у визначеннях (*«Врешті, чим більше написано про ідентичність, тим більше залишається незрозумілого»* (с. 40)) дозволила дисертантці сформувати своє ставлення до осмислюваного концепту, визначити його зміст (п. 1.2), сформулювати власне бачення і разом з введеним поняттям «модус» використовувати не лише в теоретичному розділі, як досить часто трапляється, а наскрізно в усій роботі.

Тож, ідентичність за О. Міллер на рівні точки відліку – *«це відповідь на питання “Хто Я”»* (с. 40). Зрозуміло, і для дисертантки усвідомлено, суть концепту значно складніша. Пошуки цієї суті виводять на необхідність введення його в систему координат, причому не лише в статиці. Окреслення пластичності, спроможності змінюватися, як однієї з ознак ідентичності (п.1.2.1), дозволяє здобувачці говорити ще про одне явище, без якого її (ідентичності) виявлення неможливе – ідентифікацію, котра, беззаперечно, має процесуальну природу.

Крім цього, важливим є акцент на взаємодії *Я – Інший*, розглянуті у п.1.2.2. Уведення цих сутностей у структуру розуміння ідентичності, як її *компонентів* (с. 44) або ж через 2 сторінки – *деталей* (с. 46) увиразнює концепт, робить уявлення про нього стереоскопічним. Одразу зауважу, що структурувати явище, яке не має чітко окреслених, стійких ознак, непросто. Не заперечуючи по суті, звертаю увагу на номінацію: *«компоненти* чи *деталі»*, адже йдеться про *існуючі* в часі і просторі, *функціонуючі*, врешті, *живі* субстанції. Тим більше, що в тексті студії *Інший* теж не сталий і розглядається як тріада: *«комунікативний*

партнер, «чужий», «внутрішній» (с. 45). Тож, можливо, краще було б вжити – *i постасі*.

Адже висновок, який дисерантка робить, зваживши на складний взаємозв'язок «Я – Інший», бездоганний і враховує як наявність цих двох іпостасей, так і процес досягнення і осягнення ідентичності. Вони (Я та Інший) *«активуючись через комунікативний акт, забезпечують ідентифікацію»* (с. 46). Понад це, О. Міллер вказує на доцільність *«говорити про одночасні суб'єктно-об'єктні відношення», «взаємовплив та взаємоформування»* (с. 46–47), що унеможлилює осягнення ідентичності без врахування присутності Іншого. Таким чином запропонована модель набуває статусу концепції, котра має теоретичне значення для дослідників інших літературних / нелітературних дискурсів.

На увагу заслуговує й обґрунтування заявлених і застосовуваних у тексті дослідження термінів. Гарний приклад, як це здійснено з терміном *«модус»* у п.1.2.3. як на рівні його побутування в інших сферах, зокрема, лінгвістиці, так і на рівні власного розуміння, яке лежить в основі практичної реалізації у 2 – 4 розділах. Визначивши модус як *«певну іпостась, форму буття, проекцію єдиної сутності»* (с. 49) О. Міллер окреслює дискурс його втілення, орієнтуючись на об'єкт своєї роботи – прозу МУРу – і визначає основні, з огляду на це, модуси; особистісний, національний і наративний.

У цілому 1 розділ, як це, власне, й має бути в теоретичній студії, присвячений не лише огляду джерел та поглядів на заявлену проблему, а чітким формулюванням її власного бачення, структуруванням, прогнозуванням перспективи розв'язання на конкретному матеріалі.

Основна частина дисертації – результат копіткої роботи над текстами представників МУРу крізь призму вже виробленої вище стратегії з певними тактичними доповненнями, у тому числі й термінологічними. Зокрема, йдеться про *ідентипи*, осягненню яких в іпостасі *«Батько»*, *«Дитина»*, *«Сирота»*, присвячено першу частину другого розділу. Тексти І. Багряного *«Людина біжить*

над прівою», Ю. Косача «День гніву» (тут варто зауважити, що із заявленої «хмельницькіани», в якій письменник **«оперує» «ідентипом “Батько”»** (с. 58) представлено лише цю повість), «Еней та життя інших», Д. Гуменної «Діти Чумацького Шляху», «Куркульська вілія», В. Домонтовича «Дивна історія», «Помста», «Доктор Серафікус» та ін. – вдячний матеріал для підтвердження концептуально заявлених позицій.

Важливою, як на мене, є не лише і не скільки «прив’язка» персонажів до названих ідентипів, – це добротно представлено на рівні аналізу, – скільки міра узагальнення й висновків, які зроблені дослідницею. Йдеться про класифікацію ідентифікаційних типів, здійснену в п. 2.1.3., де «Батько» та «Дитина» відносяться до **«конструктивних**, а «Сирота» – до **«деструктивних** (с. 73), та визначення сутності **«ідентифікаційних стратегій»** (с. 75). І ось тут, як на мене, напрошується необхідність визначити, або ж кількома словами обмовитися про важливість названих стратегій для самоідентифікації не персонажів, а авторів, сублімативну природу появи тих чи тих ідентипів.

Складність ідентифікації, породжена **«кризою ідентичності персонажів»** (с. 75), представлена у другій частині 2 розділу. **«Подвоєність»**, **«роздвоєність»**, **«віддзеркалення»**, перебування **«поміж масками»** – все це віддзеркалення (тут – уже не дисертаційний термін – С.М.) складних психологічних процесів, які переживають представники МУРу, втілюючи їх в художню плоть. Дисерантка відчуває це повсякчас, не наважуючись, щоправда, прямо перевести в площину психопоетики, аби вийти на особистість того-хто-пише. Адже художній матеріал дає для цього потужні імпульси. Власне вони й формують необхідність виходу на автобіографічні аспекти появі художнього тексту, які виявляються аж у другій частині четвертого розділу **«Наративний модус ідентичності: (авто)біографічний аспект»** (підкresлення моє – С.М.). Думаю, тут цілком можна прибрати дужки й, повторююся, використати термін **«психоавтобіографічний»**, адже психосвіту митців МУРу О. Міллер віддає достатньо уваги і в п. 3.5. **«Психологічний вимір»**, коли йдеться про національний

модус ідентичності, і в п. 4.2.1. «*Автобіографічний наратив представників МУРу*», і в п. 4.2.2. «*Наратор-як-терапія у художній прозі МУРу*», і в п. 4.3.1. «*Наратор як маркер авторської свідомості*», де відчувається відгомін наукової стратегії наукового керівника, та, врешті, їй у цілому другому розділі «*Особистісний модус ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху*», де особистість автора раз у раз відбивається в психологічних характеристиках персонажів, вгадується в психологічних ситуаціях, розкривається в психологічних конфліктах. Власне, зазначені міркування цілком можуть стати одним із поштовхів до розширення меж наукового осмислення досліджуваного явища і ще одним теоретичним здобутком авторки студії на перспективу, яка досить здимо окреслена у висновках.

Безцінним здобутком посттоталітарної доби стала відсутність в наукових працях, не пов'язаних з соціополітичними проблемами, соціополітичного тла, його оцінки, кореляції з обраною темою тощо. Повернулося. На жаль. Прикро. Але неминуче в умовах загрози незалежності, в час військової та гібридної агресії, метою якої є руйнування основ національної ідентичності. Третій розділ дисертації Олесі Міллер «*Національний модус ідентичності в художній прозі МУРу: основні виміри*», де це повернення вербалізоване (с. 103) попри звернення до матеріалу тепер вже з далекого ХХ століття – данина часу, спроба дати відповіді на його виклики, визначити корінь нерозв'язаних і нерозв'язних проблем. Великою, якщо не всезагальною, мірою вони – в національній **неідентичності**, у неспроможності українською спільнотою вповні її досягнути. Тож визначення параметрів-вимірів її осягнення в художньому тексті раз-у-раз постають дороговказом до її набуття в сучасному, такому непростому для України часі, ще раз актуалізуючи представлену до захисту студію й визначаючи її практичне значення.

Насамкінець зауважу: дослідження О. Міллер вагоме й значиме для сучасного літературознавства в його теоретичній та історико-літературній площинах. Воно самобутнє й самостійне. Тож, «живе» й має окремі індивідуальні

прикмети. Окрім зазначених вище питань до дискусії, додам кілька зауваг, на зразок: використання формулювань: «за твердженням окремих вчених» без вказівки на їхні імена та праці (с.87), або ж відсутність сторінки при вказівці на джерело (с. 26, 31), чи ж безапеляційність і хоча б побіжно не трактовані оцінки: «псевдолітература – соцреалізм» (с. 123). Усі разом вони свідчать лише про складність порушені проблеми, її широту й багатовекторність і не впливають на загальний високопозитивний відгук про роботу.

У цілому дисертація **«Модуси ідентичності в художній прозі Мистецького Українського Руху»** відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, її результати достатньо апробовані на поважних наукових зібраннях та у вітчизняних фахових виданнях і за кордоном. Тож її авторка **Олеся Романівна Міллер** заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури.

16 жовтня 2018 року

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри української
та зарубіжної літератури, проректор
з наукової роботи Центральноукраїнського
державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

С. Михіда